

teta jo je poskušala oklestiti doktrinarno in materialno. V nasprotovanju temu je zrasla nova slovenska Teritorialna obramba, vojska pod izključnim poveljstvom organov Slovenije.

Tako pridemo do zadnjega poglavja, orisa junijske vojne za Slovenijo. To je prvi kratek, predvsem informativen pregled vojaških operacij junija in julija 1991. To je tudi primeren zaključek za tovrsten oris, saj se zdi kot samoumeven vrh dolge poti. A ne pozabimo: Slovenci smo v tem stoletju trikrat ustvarili lastno oboroženo silo, vsakič zgolj za eno vojno. Ali bo tokrat drugače?

9. *Znameniti vojaki.* Le omenjam, kdo ima posebno biografsko poglavje: baron Jurij Vega kot najznamenitejši slovenski vojak 18. stoletja, topničar; baron Andrej Čehovin, najpomembnejši vojak srede 19. stoletja, Andrej Komel, utemeljitelj slovenske vojaške terminologije; Albin Mlakar, najbolj pogumni vojak v 1. svetovni vojni, odlikovanec z Leopoldovim redom; Rudolf Maister, prvi slovenski general – z nekoliko ironije bi lahko rekli, da je to bil prvi štajerski general, saj se ga je Narodna vlada dolgo otepala in mu podelila le čin »polkovnika z naslovom in značajem generala«; Franjo Malgaj, nadporočnik, padel pri obrambi Koroške. Tovrstni panteon pa bi si zaslužil tudi kdo od mlajših znamenitih vojakov, morda Leon Rupnik, Franc Rozman-Stane, Jaka Avšič, Stane Potočar.

Stil pisanja je preprost, podobno kot skripta prilagojen širši množici bralcev, vendar pa nazoren in tekoč. Knjiga ni namenjena zgodovinopiscem, je zatrdil avtor v uvodu in pri tem mislil na odsotnost znanstvenega aparata (navedel je le izbor najnujnejše literature). Avtor je preskromen; prav tako in še bolj bo služila tudi zgodovinarjem, saj je pravi mali leksikon. Posebej je treba pohvaliti še likovno opremo. Pravo veselje in seveda paša za oči je gledati knjigo s tolikimi in kvalitetno izbranimi fotografijami in slikami.

Damijan Guštin

Franc Rozman, *Korespondenca Albina Prepeluha-Abditusa*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1991. 86 strani. (Viri; 4)

Čeprav je po podrobni Kermavnerjevi študiji (1938) o nazorih in delu Albina Prepeluha-Abditusa, enega »najvidnejših izraziteljev novih teženj generacije, ki je na pragu tega stoletja stopila v slovensko javno življenje in si ga prizadevala prenoviti v demokratični in socialni smeri«, zanimanje za tega samoniklega in originalnega socialnega misleca in politika kar za nekaj časa splahnelo, je zlasti v zadnjih letih poleg dveh Prepeluhovih knjig (Politični spisi 1984, Pripombe k naši prevratni dobi 1987) izšla cela vrsta krajših in daljših prispevkov, ki se s tega ali onega zornega kota dotikajo njegovih političnih in socialnih nazorov. Ob petdesetletnici njegove smrti (1987) sta poskušali njegovo delo in pomen osvetliti kar dve okrogli mizi, na katerih so poleg zgodovinarjev sodelovali tudi politologi in sociologi. (Rezultati so objavljeni v Novi reviji 1989, št. 81/82 in v reviji Borec 1989, št. 1). Piko na i je pred kratkim postavil dr. France Rozman z objavo prvega dela bogate Prepeluhove korespondence, ki naj bi mu (upajmo kmalu) sledilo nadaljevanje.

V pričujoči prvi del Abditusove korespondence, ki jo je avtorju dal na razpolago Prepeluhov sin Marko, je Rozman uvrstil 169 pism iz let 1902–1918, torej iz časa, ki z ozirom na politično dogajanje in sam Prepeluhov nazorski razvoj vsekakor predstavlja neko zaokroženo celoto. Z razpadom dvojne monarhije se je namreč zgodil velik prelom, ki je bistveno vplival tako na slovensko socialdemokracijo kot tudi na Prepeluha samega. Zato bo, kot je napovedal Rozman, drugi del korespondence iz let 1919–1937 predstavil (z redkimi izjemami) povsem druge korespondente, s tem pa tudi drugačne politične kombinacije, probleme in usode.

Najpomembnejši in najboljšežnejši del objavljenih pism predstavlja korespondenca med Prepeluhom in njegovimi ožjimi sodelavci in prijatelji iz kroga revije Naši zapiski (A. Dermota, D. Lončar, K. Schweiger, dr. H. Tuma), ki daje dober vpogled v problematiko izdajanja revije in splošnih političnih problemov časa. Ob razkolu v SDS leta 1917, ko se je formirala socialistična omladina z revijo Demokracija in časnikom Naprej, se je temu krogu pridružila še Lojzka Štebijeve, s katero je Prepeluha vezalo tudi tesno osebno prijateljstvo. Seveda pa so tudi ostali Prepeluhovi korespondenti znani slovenski politični in kulturni delavci, kot npr. dr. Ivan Prijatelj, dr. Janez E. Krek, dr. Josip Ferfolja, Dragotin Gustinčič in Vladimir Ravnihar, od tujcev pa Hrvat Ante Radič ter dva najpomembnejša predstavnika nemške socialne demokracije pred prvo svetovno vojno E. Bernstein in K. Kautsky.

Čeprav že sama imena Prepeluhovih dopisovalcev dajejo slutiti bogato vsebino pism, nas pisma o tem tudi prepričajo. Poleg obilice doslej neznanih podatkov o vsebinskih, tehničnih in finančnih problemih urejanja prve slovenske socialistične (a nestrankske) revije Naši zapiski in o sporih in idejnih spopadih znotraj slovenske socialdemokracije ob izteku prve svetovne vojne, nam namreč pisma razkrivajo še celo vrsto manj znanih dogodkov iz razgibanega političnega in kulturnega dogajanja na Slovenskem pred in med prvo svetovno vojno ter poglede posameznikov (Prepeluha in njegovih dopisovalcev) nanje.

Za ponazoritev problemov okoli urejanja revije Naši zapiski navedimo le nekaj stavkov iz pisma dr. A. Dermote (13. 12. 1910), z opisom motivov, ki da so privedli nekatere nekdanje sodelavce Naših zapiskov do ustanovitve konkurenčne kulturne revije Veda: »*par ljudi hoče, da postanejo docenti na univerzah, pa rabijo potiskan papir, na katerem bi se svetili kot uredniki znanstvenega lista – zaradi uglajene steze k docenturi. Kakor vidite, povsem prozaičen motiv, ki mi ga je dr. Prijatelj sam poleti tako označil. Najbolj jim zamerim to, da so prišli sedaj, ko smo jim Zapiskarji očedili teren največjih grč, s tistim programom, kot smo ga doslej zastopali mi . . .*«

Za politično zgodovino časa je izredno zanimiv tudi Dermotov opis srečanja s Krekom (10. 9. 1906) in njun polurni razgovor o aktualnem političnem položaju. Krek je Dermoti priznal, da klerikalcem za bodoče volitve v državni zbor na podlagi splošne volilne pravice manjka mož, zato bi radi imeli med kan-

didati vsaj kakšnega uradnika, da si pridobe meščanstvo. »V Ljubljani bi na vsak način klerikalci radi izpodbili liberalcem tla. Iskali bodo kompromisa pri volitvah – s social demokratično stranko, češ, da bi dobili vsaj resnega nasprotnika zoper sebe, kateri bi silil klerikalno stranko, da bo ostala konsolidirana in kompaktna. Namen seveda pa je: ubiti liberalce tudi v Ljubljani. . . . Ker sem vedel, kam pes taco moli, sem čakal, kdaj pride na dan s »kompromisnim kandidatom«. In istina: bil sem jaz«.

V ta kontekst pa sodi tudi pogled K. Schweigerja (27. 11. 1909) na liberalno gonjo zoper ljubljanskega škofa Jegliča in njegovo knjižico *Zeninom in nevestam*, ki jo je liberalni tisk označil za papirirano pornografsko čtivo, s katerim si je Jeglič pridobil »častno meščanstvo Sodome in Gomore« in ki je končno privedla do tega, da so celotno naklado sežgali, liberalci pa so izdali protibrošuro. »Škof ni imel slabega namena – tisti, ki je napisal »odgovor«, ga pa je imel in s tem je povedano vse. Liberalci so kajpada take naivne nerode, da upajo, da pri tej aferi kaj pridobe za svojo klaverno, cerkajčo politično stranko. Toda pošiljaj v mrtev organizem še toliko električnega toka, ne oživiš ga nikdar, kvečjemu za trenutek vzdregeče«.

Seveda pa se objavljena korespondenca nikakor ne nanaša le na politične probleme časa, temveč razkriva naše korespondente v njihovi človeški luči, v njihovih stiskah in hotenjih in nam jih približa kot navadne ljudi z vsemi vsakdanjimi tegobami in radostmi. Iz pisem izvemo za neprijetnost zgodovinarja dr. Dragotina Lončarja, ki mu (kljub posredovanjem Prepeluha pri Kreku in klerikalcih) nikakor ne uspe doseči premestitve iz Idrije, in za depresivni značaj dr. Antona Dermote, ki ga poleg zdravstvenih problemov ves čas tarejo tudi »srčne težave« in ki na koncu v svojih ženitnih problemih išče celo vzroke za apatijo in poenjanje intelektualnih moči: *Sem v čudnem razpoloženju: neka negotovost, ki nima povoda, pa ga vendar ima, me obhaja. In tako pustim vse, naj gre svojo pot dalje – za konec se ne brigam. Mislim si pa: če se jeseni oženim, da potem zopet dobi moje življenje nekakšno vsebino, smisel; sedaj se mi zdi vse tako nekako odveč, skoro neumno. Ali ni morda neumno za inteligentnega človeka, če živi tjavendan? . . . na pravim koncu in se oženim. Potem izgine tista negotovost – in jaz bom spet sposoben za pozitivno delo«.*

V pismih pa se nam dodobra razkrije tudi Albin Prepeluh. Iz njegovih samorefleksij lahko spoznamo klasično usodo slovenskega kritičnega intelektualca, ki se kljub velikim naporom in neprestanemu delu nenehno otepa z eksistenčnimi problemi, to pa ga peha v brezmejni obup, ki ga v pismu Dermoti (17. 4. 1913) izrazi takole: »Jaz vsak dan vsaj enkrat prekolnem svoje življenje, ki je tako nagravžno, da bolj biti ne more«. Kronično pomanjkanje sredstev ga sili v resignacijo (*»Naveličal sem se vednega otepanja za denar, ki mi ga vedno in vedno primanjkuje. . . . Pišem neprestano – storje in kar hočete, ampak nimam sreče s tem kaj zaslužiti«*), vendar se nikoli popolnoma ne vda: *»Časih mislim na bodočnost, ki bo še žalostnejša, kakor pa je bila preteklost«*. Nasprotno. Eksistenčna beda ga sili v nove in nove ustvarjalne podvige, stalni finančni problemi pa postanejo dejstvo, na katerega se je prisiljen privaditi – četudi si po normalni poti ne more popraviti niti zob: *»Letos sem si dal popraviti zobe, kar me je precej stalo. Sem tudi že plačal. Vendar sem na nadsodišču iz tega naslova napumpal za podporo. Pa so mi nazaj poslali, češ, naj priložim dokument, da sem si res moral s posojilom pomagati. Ker tacega dokumenta nimam, sem navedel Tebe kot upnika za 200 K. Za slučaj, da Te kdo – kar se sicer najbrže ne bo zgodilo! – po tem vpraša, potrdi, da si mi posodil 200 K. Mislim, da nimaš nič proti temu, da si upnik!«*

Medtem ko navedeni citati dovolj zgovorno pričajo o bogati vsebini pisem, velja na koncu opozoriti še na vzorno in pregledno ureditev knjige. Rozman je pisma razvrstil po abecednem redu korespondentov (Prepeluhova pisma pa so pri vsakem korespondentu dodana na koncu), ob zaključku pa dodal še kronološki seznam in imensko kazalo oseb, ki se v pismih omenjajo. Pri pripravi gradiva je popravil le najočitnejše napake ali izpuščene črke, ni pa se spuščal v stilsko ali sintaktično posodabljanje tekstov. V kritičnem aparatu je poskušal predvsem na kratko razrešiti ali označiti dogodke in osebe, ki se v pismih pojavljajo, in se zavestno izognil komentiranju pisem ali razlagi najrazličnejših stališč ter polemik, ker je to pač stvar historičnih razprav in ne objave virov.

Takšen Rozmanov pristop ustreza zahtevam kritične izdaje virov, velja pa opozoriti ne nekatere manjše napake v kritičnem aparatu. Npr. na strani 14 bi morali biti opombi 1 in 2 zamenjani, na str. 26 se opomba 81 ponovi dvakrat, čeprav to ni smiselno, na strani 42 se številke opomb v tekstu ne ujemajo z opombama pod črto, na str. 46 je opomba 2 odveč itd., v opombi 18 na str. 67 pa je v pojasnilu k stavku: *»V soboto se peljem v Ljutomer h Kukovcu«*, oseba napačno identificirana z Vekoslavom Kukovcem, voditeljem spodnještajerske Narodne stranke, saj gre v pismu verjetno za ljutomerskega socialdemokrata Viktorja Kukovca.

Vse te drobne napake in nekoliko nerodna navedba v avtorskem sinopsisu, češ da korespondenco sestavlja *»okrog 170 pisem . . . v času od 1903 do konca prve svetovne vojne«* (čeprav avtor v uvodu jasno navaja, da objavlja natančno 169 pisem, ki izvirajo iz let 1902–1918), pa seveda ne zmanjšujejo pomena in kvalitete dela, ki ga ne bo mogel spregledati noben raziskovalec slovenske zgodovine obravnavanega obdobja. Zato lahko le upamo, da bo Rozman čimprej uredil še drugi del Prepeluhove korespondence.

Janez Cvirn

William Greider, *Tajne hrama. Kako Federalne rezerve vode SAD*. Zagreb : Globus 1991, 678 strani. (Hrvaški prevod knjige *Secrets of the Temple: How the Federal Reserve Runs the Country*. New York 1987).

Kar takoj je potrebno reči: nikakor ne gre za zgodovinarsko knjigo, vsekakor pa imamo pred seboj delo, ki je za zgodovinarja zanimivo. Predvsem zato, ker daje vpogled v delovanje morda najpomembnejšega dejavnika moči v ameriški družbi po II. svetovni vojni. Klasične demokratične ustanove z delitvijo